

Obabakoak, edo subalternitatea
kritikariaren begiradan soilik ageri denean

OPOSIZIO BITARRAK ETA MUGAREN AUZIA

Aurreko kapituluan mundu-ikuskera modernoa zein postmodernista ezaugarritzeko *telos* eta *arrazoi* kontzeptuak ardatz hartuta garatu argudioak bidea ematen digu modernitate eta postmodernismoaren arteko harremana ‘espazio vs. denbora’ oposizioan biltzeko. Izan ere, mundu-ikuskera modernoan gizakion egitekorik behinena arrazoimena erabiliz errealitateari *berez* omen dagokion hondarreko gauzapean umore eta burutua —*telos*-a, alegia— erdiestea izanik, modernitateak bere burua amaiera daukan prozesu modura irudikatzen duela ulertu behar dugu, prozesu horren emaitza denboraren iragaiteak areago aldatuko ez lukeen errealitate-antolakuntza behin betiko bat izango litzatekeelarik, errealitatearen osagaiak eratuko luketen harreman-sare aldagaitz bat, *egitura espazial* finko bat, alegia. Postmodernismoak, ordea, halako gauzapean hondarreko ororen gainetik errealitatearen osagaien berezko aldakortasun zein iragankortasuna azpimarratuz, errealitatearen zerizanari alienaezina zaion garapen-dimentsio modura seinatu du *denbora*. Horrela, modernismo literarioak denborarekin duen harremana mintzagai hartuta Steven Connor-ek dioenez, analisi garaikide gehienek xede berbera hauteman dute denboraren tratamendu modernistan, hain zuzen ere, denbora espazio bilakatzean datzana, denbora espaziora errenditzean, denbora espazioaren baitan desagerraraztean, alegia. Espazializazio horren adibide liriteke Virginia Woolf-en *begitazio unek* eta Joyce-ren *epifaniak*, kasu.¹

Analisi garaikide horiek modernismo literarioaren espaziorako joeraren atzean, azken batean, *esentzialismo* metafisikoaren bultzada atzeman dute, zeinak, izate-elementu orok

¹ Steven Connor, *Postmodernist Culture. An Introduction to Theories of the Contemporary* (Oxford: Blackwell, 1989), 124. or.

jatorrian dukeen hatsarre ahistorikoa ziurtzat jota, errealtatea ezkutuko esentziaz osaturiko mapa, harreman-sare edo topologia modura irudikatu ohi duen. Izan ere, metafisika errealtateak ustez dauzkan sakoneko zimenduen miaketa da, *esanahi transzendentala* aurkitu eta azalera ekartzea xede daukana. Catherine Belsey literatur irakasle britainiarrak, kasu, halaxe definitu du ‘esanahi transzendentala’, arestiko metafora topologikoa baliatuta: ‘(alegiatzko) esanahi fundatzailea, beste esanahi guztiei tokian eutsiko liekeena, zehatz eta finko.’² Topologia horrek, bestalde, binakako barne-antolaketa agertu ohi du, Derridak *oposizio bitarrak* deiturikoak oinarrizko unitatetzat hartuz. Halaxe dio Belsey-k berak:

Mendebaldar kultura, dio Derridak, oposizio bitarretan oinarritzen da. Honi dagokionez, estrukturalistak hogeita bost mendetako pentsabide baten oinordekoak izan ziren. Gainera, oposizio horiek beti dira hierarkikoak. Alderdi bat arras baloratua izan ohi da, besteari akastun irizten zaiolarik. Nola natura lehenesten den kulturaren aurrean, hala hizketa hobesten da idazketaren kaltean. Baina termino horiek ezin diote inoiz eutsi beren artean osatu antitesiarri. Bien definizioek ere elkarren azterna hartzen dute beren baitan; bataren esanahia bestearen aztarnak bizi du.³

Bada Belsey-ren azalpenean esplizituki aipatzen ez den ideia giltzarri bat, alegia, pentsabide metafisiko mendebaldarrak —modernitateak barne— muga zurrunen inguruan eraturik itxuratzen dituela oposizio bitarrak, kontrajarritako elementuak zorrotz banaturik geratzen direlarik. Belsey-k esplizituki azaldu bezala, aldiz, pentsabide postmodernistak muga horien lausotasuna, zehatzezintasuna aldarrikatzen du —ez desagerpena, ordea—, halako moldez, non ez dagoen zorrotz zehazterik kontrajarritako elementuetako bakoitza non hasi eta non bukatzen den. Bestela esanda, *muga zurrunak* eragiten ditu esentzialismo modernoak; *muga lausoak*, berriz, antiesentzialismo postmodernistak.

OBABAKOAK-EN ANTIESENTZIALISMO POSTMODERNISTA:

MUGA LAUSOEN ONESPEN BIZIGARRIA

2 Catherine Belsey, *Poststructuralism. A very short introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2002), 114. or.

3 Ibid., 75. or.

Obabakoak-ek erangindako bibliografia teoriko-kritiko oparo baino oparagoak ez ote duen giltzarriren bat huts egin galdetzea dago, Atxaga bera maiz deseroso agertu izan baita harrerak eginiko zenbait iruzkinekin.⁴ Liburuaren lehen argitalpenetik hamabost urte pasatxo zirela, harrera espezializatuak jada ekarpen berririk egitea apenas espero zitekeenean, alegia, Atxagak Obabaren gaineko *bere* azalpena eman zuen argitara, *Obaba* izeneko saiakera literario laburraren forman.⁵ Ordura arte jasotako iruzkinekin asegabe geratu eta behin betiko argibideak emateko beharra sentitu zuelako seinale? Akaso. Ikusi, esaterako, hori baino lehentxeago bere ibilbide osoa hizpide hartuta eginiko elkarrizketa luzean Atxagak Obabaz esandakoa:

Jendeak errazegi esaten du: Atxagak mundu errurala erabili du, baserri eta mendi girokoa. Dena ulertuko balu bezala. Hori entzundakoan nik esaten dut: A, gizajoak! Jakingo bazenute benetan zer dagoen mundu errural horren atzean! Esan nahi dudana da jendeak askotan klixee bidez ikusten dituela askoz ere konplikatugoak diren gauzak. Pentsatzen dute klixea dela benetako errealitatea eta nik klixeari buruz idatzi dudala. Baina klixea beraien buruetan dago, ez liburuan.⁶

Hutsune kritiko hori benetakoa izan zein ez, hemen beste irakurketa bat gehituko zaie orain arte plazaratutakoei, beroriek seinalaturiko hainbat elementu funtsezko oinarritzat hartuta, bestelako ondorioak ateratzeko. Azpimarra, hain zuzen ere, Atxagak *Obabakoak*-en bidez gorpuztu antiesentzialismoan ezarriko da, zeinak, antzinako gizartearen mundu-ikuskerare mitikoak jaso ohi dituen begirada errukior eta jasanberak baztertuz —begirada horiek maiz ezkututzen duten hantuste axolagabea bide batez azaleratuz—, modernitateak aldarrikatu ohi duen nagusigo kognitibo eta morala itxurazkoa baino ez dela erakutsi baitu. Mitoaren munduan barnako bidaia antsikabe eta dibertigarria beharrez, *Obabakoak*-ek postmodernismo kezkatu eta arretatsu baterako sarbide zuzena eman digu.

Lehenik eta behin, *Obabakoak*-i hasiera ematen dion ipuina aintzat hartuko dugu,

4 Bernardo Atxaga, *Obabakoak* (Donostia: Erein, 1988)

5 Ikus Bernardo Atxaga, 'Obaba', in *Lekuak* (Iruñea: Pamiela, 2005), 13-26.orr.

6 Ikus Hasier Etxeberria, *Bost idazle Hasier Etxeberriarekin berbetan*, gorago aipatua, 46-7. orr.

Camilo Lizardi erretore jaunaren etxean aurkitutako gutunaren azalpena, alegia. Bertan, bere burua ‘paper aztertzaile’ modura aurkezturiko narratzaileak Obaban aurkituriko gutun baten berri ematen digu, iruzkin filologikoak eta gutunaren beraren pasarteak tartekatuz. Azalpen-testu zientifikoaren estiloari zorrotz atxikiz, narratzaileak ihes egiten dio gutunaren edukiaren gaineko balorazio subjektiboak egiteari, datu objektiboak soilik eskainiz: orrialde kopurua, kontserbazio-egoera, hizkuntz erregistroa... Gutunaren egilea, Obabako erretore Camilo Lizardi, kanpotik heldu zen herrira 1900. urtearen inguruan bailarako arimen kargu hartzera. Pasarteak ahal neurrian errespetatuz transkribatzeari ekin baino lehen, narratzaileak gutuneko komunikazio-egoera argitu egiten du, igorlea, hartzailea eta testu-motaren gaineko xehetasunak emanez: igorlea, Camilo Lizardi, ‘eskola apartekoa’ bide zen, gutunean darabiltzan idazkerak zein erregistroak aditzera eman legez; hartzaileak ere, ezezaguna izan arren, ‘nolabaiteko autoridadez jantzitako elizgizona’ izan behar zuen, Camilo Lizardiri ‘kontseilu[a] edota gupida’ eskaintzeko eskumenaz jantzitako norbait, alegia; izan ere, gutunak ‘aitormen kutsu bat dauka’, eginiko okerraren ondoko damuaren eta atsekabearen ‘zapora betiere mikatza’.⁷

Transkribaturiko pasarteetan sartuta, Camilo Lizardik ipuinaren hari narratiboa osatzen duten gertakariak kontatzeari ekiten dio. Javier da protagonista, hamaika urteko mutikoa, sei hilabete lehenago mendian ezkutatu zena, betirako. Sasikoa izanik eta ama ume gorritan hil zitzaion, ostatuan edukitzen zuten Javier, bere aita ezkutukoak bidalitako diruaren truke. Ostatu berean apopilo zegoen Matias agurea eta erretorea bera ziren Javier amultsu hartzen zuten bakarrak. Ostatuok zakar tratatzen zuten Javier, Camilok adierazi bezala ‘liburu gabeziari hainbeste bider laguntzen dion bestialismoaz’, eta horregatik ibilia zen mutikoa basora ihesi behin baino gehiagotan. Javier, bestalde, ume bakartia zen, ez zuen parte hartzen herriko umeen jolasetan. Gorputzez ere berezia, kolore erabat zurbilekoa, aurpegia itsusten zion orin batez inguratua zeukan begitartea.

⁷ Ipuinaren sarrerako aipu hauetarako, ikus *Obabakoak*, 11. or.

Mutikoa ezkutatu eta handik hilabete batera, basurde zuri bat agertu zen herriko kale bakarrean barna. Ume batzuegana hurbildu eta haien jolasari begira geratu zen, lasai asko. Herritar ugari, orduan, eskopeta hartu eta tiroka hasi zitzaizkion basurdeari. Gertakariaren harira, Camilok gogoratu egiten du herrian kolore bizitako txori bat agertu zenekoa. Orduan ere antzeko basakeriaz jokatu zuten obabatarrek, txori ederra tiroka hartuta, bertan txirtxilatuta utzi arte. Basurde zaurituak, ordea, alde egin zien, baina ehiztariek hura hiltzeko xede itsua hartu zuten. Une hartan, Matias agurea aurka jarri zitzaien, herrian azaldutako animalia Javier zela argudiatuz, bizirik segitzen zuela munduan basurde bihurtuta: denek ikusi zuten basurdearen kolorea eta mutur gaineko orina; denek ikusi zuten jolasean zebiltzan umeei begira geratu zitzaieela, lasai-lasai, Javierrek egin ohi zuen bezala.

Harrezkero, basurdeak eta herritarrek elkarren arteko borroka latzari heldu zioten, lehenak sartu-irten etengabeak eginez herrian, baratzeak suntsituz, abereak akatuz, biztanleak ikaratuz, eta ehiztariek, amorru ezin biziagoan, gero eta estuago setiatuz basurdea mendian, zepoak, pozoinak, tranpako zuloak eta eskura zuten hiltzeko tresneria guztia baliatuz. Matias bere bostean zegoen, basurdea Javier zelako sinestea gero eta begi-bistakoago bihurtzen zuten aieruak pilatzen, ohartzeko, kasu, basurdeak eraso egindako lehen baserria zeinena zen, Obabako liskarzalerik handienena, alegia, herrian beren ankerkeriagatik nabarmenduta, ostatura joan eta ahulenari joka hasita baino sosegatzen ez zirenak, besterik ezean Javierri zaplaztekoak emanez. Erretorea, bitartean, duda-muda gero eta handiagoak izaten hasi zen, Matiasen argudio eroak gero eta arrazoizkoagoak iruditzen zitzaizkiolarik: '[b]aña ba al cegoen, egon al citequean arremanic bi gaucen artean, ara emen neure buruari eguiten nion galdera. Ba al neucan arrazoiric agureac cioena ez onartzeco?'⁸

Halako batean, Camilo ere jada 'jaquiñaren gañean portatzen cen basurdearen lillura illunaren pean' zegoela, Matiasek animalia hiltzea bekatu ote zen galdetu zion erretoreari.⁹

8 *Obabakoak*, 18. or.

9 *Ibid.*, 20. or.

Ezusteke zakarkeria hark erretorearengan sorturiko eragozpenari aurre eginez, Matiasek zepo batetik harturiko basurde hanka zati bat erakutsi zion, odolez bustitako eskuzapi batean: Javierriz zion maitasunak bultzatuta nahi zuen Matiasek umearen sufrimenduari amaiera eman. Oniritzia eman zion Camilok. Biharamun goizean, tiroa entzun eta korrika abiatu zen erretorea bere etxetik legoa batera zegoen kobazulora, Javierren ohiko jostalekura, alegia. Matias zerraldo aurkitu zuen. Basurdearen odol-arrastoari jarraitu eta aurkitu egin zuen, arnaska, lepotik husten ari zela. Kontakizunaren askaera ezagun bezain zirrarragarria heldu gara:

Eta beragana macurtu nintzenean cer esango duc entzun nuela? ...bada edoecin umec, olaco trantze batean, esango luqueena: ama! ama! ...ama! esaten cian basurdearen abuac, amari deitzen cichion, eta antsi eguiten cian, ez daquic nola, ez daquic nola eguiten zuen antsi... irudipen uts bat esango duc ic, eta neri ere ala esaten cidac orain arte izan naicenac, nere cientzia zaletasunac, nere fedecac... baña, ez daquic nola eguiten zuen antsi, ez daquic. Neronec errematatu nian, arri batequin, an, bacarric, arri batequin colpeca, comprenitzen didac? Oñacea icusten citzaioquean beguietan, eta Matias-ec asitaco lana bucatu bearra cichion.¹⁰

Amaitzeko, narratzaileak bere garaiko Obaban, oraindik ere, herritarrek istorioari loturik darabilten zurrumurroa aipatzen du, hau da, Javier mutikoa ez ote zen Camilo Lizardiren beraren semea izango. Susmo horri zilegi deritzo narratzaileak, gutuna erretoretxean bertan gelditu baitzen inora bidali gabe, egiaren zati bat baino jasotzen ez zuen aitortza bati zegokion moduan.

Aukeran, ipuinaren laburpen luzetxoa osatu dugu, baina beharrezkoa iritzi diogu hala egiteari ondoren iruzkindu asmo ditugun elementuak ongi bilduta gera zitezen. Ipuin zoragarri honen aberastasun edukizko zein formazkoak analisirako helduleku ugari eskaintzen ditu —literatura fantastikoa, estilistika, errukiaren tratamendua...— ederki jaso izan direnak eskura dagoen bibliografia kritikoan. Hemen eskainiko den irakurketak, noski, ez du aberastasun hori osorik islatzeko asmorik, alderdi jakin bati baino lotuko ez zaiolarik. Alderdi hori, hain zuzen

¹⁰ *Obabakoak*, 23. or.

ere, ipuinak gorpuztu mundu-ikuskerera da, edo hobeki esana, mundu-ikuskeren arteko gatazka, funtsezkotzat jo beharko litzatekeena ipuina bera ez ezik, *Obabakoak*-en proiektu narratibo osoa ere taxuz ezaugarritzeko.

Hasteko, gogora dezagun zerk akuilatu zuen Atxaga *Camilo Lizardi* zein ‘basoko’ deitu ohi diren gainontzeko ipuinak —*Obabakoak*-eko lehen zatia osatzen dutenak, ezaguna denez— idaztera. Atxagak desagertzen ikusiak ditu mundu bat eta berorrekin loturiko mundu-ikuskerera, bere haurzarokoak, hain zuzen ere. Hark berak esana da ipuinok desagertze horren aurka egindako lana direla, joandako munduaren eta mundu-ikuskeraren testigantza emateko ahalegina: oroitze-lana, alegia.¹¹ Beraz, ipuinan oroimenak erdiguneko garrantzia dauka. Ildo horretan, ohar bedi Camilo Lizardik ere oroitze-ekintza bat gauzatzen duela idatzitako aitortzaren bidez. Halakoetan ohikoa denez, erretoreak bere buruarekiko kontu-garbitze bati heldu dio, bere arima berrerosi nahian —bere *nia* aurkitu nahian esan gabe, Camilo Lizardik, noski, ez baitzuen Freud-en ideiak ezagutzeko betarik izango—, bere bizitzari azalpen zentzuzko eta onargarria aurkitu nahian, alegia. Helburuak helburu, Atxaga eta erretorearen oroitze-ekintzek hasiera batean dirudien baino lotura handiagoa dute, biak ere bi mundu edo mundu-ikuskeraren artean sorturiko talka bortitzaren testuinguruan garatzen baitira.

Haurzaroko mundu horren gainbeheraren testigu izan arren, Atxaga ez da guztiz mundu horretakoa. Testigua mundu ‘berriko’ kidea da gehienbat. Bada, beraz, Atxagak ikusten duen *muga* bat, desagerturiko munduaren eta berorren ondorengoaren artekoa. Zertan datza muga hori? Atxagak berak ‘basoa’ vs. ‘kultura’ izendatzen duen oposizioan.¹² Desagerturiko mundua ‘basoko’ mundua da, zientziaurreko mundua, Ilustrazio aurrekoa, Freud aurrekoa... Modernitate aurreko mundua, laburbilduta. Mundu horri dagokion mundu-ikuskerera gaindituta dago ‘kultura’ munduan, zeinetatik hango sinesmenak sineskeriatzat jotzen diren, hango basatasuna basakeriatzat, hango naturarekiko harremana mitotzat, eta

11 Ikus Bernardo Atxaga, ‘*Obabakoak*-en gainean’, *Enseiucarrean* 5 (1990 negua), 11-31. orr. (14-5. orr.)

12 Ibid.

abar.

Orain arteko ekarpen kritiko ugari egoki nabarmendu bezala, bi mundu horien arteko aurkakotasuna *Obabakoak*-eko ‘basoko’ ipuinen egitura semantikoaren ardatz nagusia da.¹³ Arestian eskaini *Camilo Lizardiren* laburpenean azpimarratu nahi izan den bezala, ipuinak islaturiko munduan dauden barne-mugak zorrotz zedarritzeari lotzen zaio kontakizuna hasieran: erretorea, batetik, Obabako ‘baso’ra helduriko ‘kultura’ren mezulari modura aurkezten zaigu, bertan atzemandako pentsaera, jokaera eta ohiturak direla medio —sineskeriak, liburu gabezia edota bestialismoa, esaterako—, bere eliztarrengandik kulturalki erabat bananduta sentitzen delarik; narratzaile-ikertzaileak, bestetik, gutunaren aurkezpen objektibo-zientifikoari zorrotz eutsiz, obabatarren ‘basoko’ mundutik ez ezik, Camilo Lizardirengandik ere urruntzen du bere burua, ondoko gertakarien aurrean erabateko distantzia markatuz. Izan ere, Javier desagertu eta basurdea agertzearekin batera istorioa korapilatzen behin hasita, kontakizunak erretorearen zein irakurleon ikuspegi ‘kulturala’ gero eta kinka larriagoan jartzen du, Matiasen fantasia —Javier basurde bihurturik itzuli dela basotik, alegia— gero eta sinesgarriago egiten duten datuak ugarituz. Amaieran, erretorea ezin erabakiz geratzen da azalpen ‘kultural’ eta ‘basoko’aren artean. Zorionez, ipuinaren azken lerroek —narratzailearen maila diegetikora itzulita— Camiloren eroaldiari azalpen arrazionala ematen diote —bere seme Javier bizitza krudel eta bakarti batera abandonatu izanaren damu urratzaileak itsutu egin zuen—, halako moldez, non *ia sinestera* helduak ginen irakurleoi nahasmena gainditu eta gure sen onera itzultzeko salbabidea eskaintzen baitzaigu.

Ala ez?

Aurrera jo baino lehen —oraindainokoa gure argudioaren atarikoak baino ez dira, berez— sail bereko beste ipuin bati helduko diogu, egitura semantiko bertsuan eratuta egonik

13 Ikus, batez ere, Iñaki Aldekoa, *Antzarra eta ispilua* (Donostia: Erein, 1992), 12. or.; Joseba Gabilondo, ‘*Obabakoak*. Alegoria topologiko baten irakurketa politikoa’, in Joseba A. Lakarra (ed.), *Memoriae L. Mitxelena Magistri Sacrum. ASJU Gehigarriak XIV* (1991), 1257-81. orr. (1274-7. orr. *passim.*); Mari Jose Olaziregi, *Bernardo Atxagaren irakurlea*, gorago aipatua, 97-8. orr.

—*muga* ardatz hartuta, alegia—, geroko utzi ditugun ondorioak sendotu egingo dituen: *Esteban Werfell*, hain zuzen ere. Ipuinaren protagonista, Esteban Werfell, ‘bizitzaren azken errebueltan dagoen gizon[a]’, etxeko liburutegian aurkezten zaigu, aurreko berrogei urteetan zehar idatziriko egunkari pertsonalari, hainbat kaieratan banatua, beste ale bat gehitzera doala, hamabigarrena, hain zuzen ere.¹⁴ Izan ere, hilabete batzuk lehenago Hamburgora eginiko bidaiari, hamalau urteko mutila zenean izandako bizipen baten gaineko egia jakin ahal izan du, bitarte luze horretan ezezaguna izan zaiona, eta egia hori hain erabakigarria gertatu zaio bere bizitza osorako, non bere buruaz konta dezakeen gauzarik printzipalena, ‘ia printzipal bakarra’, nerabegaroko ordu gutxi haietan jazotakora mugatzen dela iruditzen baitzaio.¹⁵ Beraz, oroitze-ekintza batek eratzen du hemen ere kontakizuna, hasi eta buka, Camilo Lizardirena bezain akuilu larrikoa ez izanik ere, kutsu dramatiko handi samarrekoa badena, jasotako berriak bere bizitza osoa beste modu batez argitu eta ordenatzera behartu baitu Esteban, *memorandum* bat idaztera, berak hamabigarren ale horri emandako izena bide batez aipatuz.

Gertakariaren garaian —gutxi gorabehera 1930eko hamarkadan, alegia—, Esteban gaztea harrapaturik bizi zen bere inguru hurbileko bi indar kontrajarriren arteko gatazka latzaren erdian. Batetik, bere aita zegoen, Alemaniatik —Hamburgotik, hain zuzen ere— Obabako meategiak zuzentzera etorritako Werfell ingeniaria. Pentsaera agnostiko eta aurrerakoi zorrotzekoa, herrira heldutako egunetik bertatik burlati jokatu zuen obabatarren debozioaren aurrean, bertako neska batekin bizitzen jarri —Estebanen ama, gertakariaren garairako hila baitzen aspaldian— eta are seme bat izateraino heldu zelarik, guztia ere fede kristautik kanpo. Bestetik, Obabako gizartea, tradiziozalea eta jainkozalea, lege zaharraren aurka agertzen zen ororekin maseiatzaile gupidagabea, Estebanen gurasoen jokaerari eskandalu hutsa iritzita, amaren gainean izenik txarrena eta gezurrik zikinenak zabaldu eta

14 *Obabakoak*, 73. or.

15 *Ibid.*

aita mespretxuz jositako erabateko marjinazio sozialera kondenatu zuena. Ikus daitekeenez, Obabako gizartea aldatuxea dago Camilo Lizardiren garaikoaren ondoan, indarkeria fisikorik —krudelkeria, bestialismoa—, kasu, ageri ez delarik, baina gorde dituen sineskeria eta ohitura batzuek batetik —hala nola kontakizunak unean-unean aipaturiko sorginen beldurra edota liburu gabezia— eta kanpoan izandako bilakaera batzuek bestetik —agnostizismoaren indartzea, adibidez— bere horretan eutsi diote ‘basoa vs. kultura’ kontrajartze zaharrari.

Gatazka horren erdian bizi zen, beraz, hamalau urteko Esteban mutila: aitak ez zuen obabatar bihurtzerik nahi; erretoreak, berriz, elizaren altzora eraman nahi zuen. Bitartean, Esteban, gurasoek jasandako zitalkeria guztiengatik saminduta egon arren, lerraturik samar zebilen Obabaren alde, familia hartakoa izateak zekarkion estigma gainetik erauzteko desioagatik baino ez bazen ere. Nerabeek ohi bezala, Estebanek nortasun onargarri bat desio zuen, une hartan Obabako arau eta ohiturak besarkatuta bakarrik lor zezakeena. Gertakariaren egunera gatoz, beraz. Esteban sekula elizara joan gabe zegoen, aitak hala aginduta. Igande arratsalde hartan, baina, lagunak bila joan zitzaizkion elizara elkarrekin joateko. Aitari baimena eskatu eta, ezuste erabatekoan, baiezkoa eman zien. Aita etsiak emanda bide zebilen, Esteban zaharrak eszena gogoratzean uste duenez. Elizara sartuta, sentipen kontrajarriak sumatu zituen mutilak bere baitan: dena harrigarria egiten zitzaion, itzela —unea oroitzean, Esteban zaharrak bizitza guztian izandako handitasun-inpresiorik bizientzat dauka hura, oraindik ere—; erretoreak amultsu hartu zuen gaztea, aserik dagoen gudu-garailearen eskuzabaltasunaz; baina Esteban arrotz sentitzen zen, Werfell zelako sentimendua handituz zihoakiolarik. Itolarria sortu zitzaion eta, lasaitzearren-edo, aldareko kandela lodian iltzatu zituen begiak. Begitazio bat izan zuen orduan. Bere adineko neska bat ikusi zuen, ile hori luzekoa. Kandela eskuan hartuta, beraganaino heldu zen neska, ‘hegorik gabeko hegada mantsoan’. Parez pare jarri eta, airetik, ea bera maitatzeko gauza sentitzen al zen galdetu zion Estebani. Honek baietz, beste erantzunik asmatu ezinean. Orduan, haren bila joateko esan

zion neskak, helbidea emanaz: ‘Maria Vöckel, Johamesholf-eko bigarreanean, Hamburgon.’¹⁶

Une berebean, Esteban bere senera etorri zen, elizan zeudenez inguratuta: zorabiatu eta konortea galdurik egona zen begitazioak iraun bitartean.

Elizatik atera eta behin bizkortuta, agerpen haren errealitatea zalantzan jartzen hasi zen mutila. Bera ere, ez alferrik, Werfeltarra zen, ‘ingeniari burloso haren semea, ez sorginetan sinesten zuten etxe batekoa, eta kosta egiten zitzai[o]n agerpen hura aintzat hartzea.’¹⁷ Esteban etxera joan, aitari gertaera kontatu eta ea halakorik jazo al zitekeen galdetu zion. Aitak helbide hartara gutun bat bidaltzeko aholkatu zion, zalantzak uxatzeko. Halaxe egin, eta orduan bai ezusteko harrigarria: handik hilabetera Maria Vöckel-ek berak sinaturiko gutun bat iritsi zen. Benetakoa zen! Mariak ere antzeko begitazioa izan zuen —sukarrak eraginda— Estebanek berea izandako istant berean. Harturiko pozaldi biziarekin batera, Estebanek desio zuen nortasuna aurkitu zuen mirari hartan. Izan ere, gauza benetan bakana gertatu zitzaion, ingurukoenganik bereizten zuena, beste guztien gainetik jarritz. Esteban erdian harrapaturiko gatazkan, horrela, Obaba galtzaile atera zen, finean. Harrezkero alemana gogoz ikasteari ekin zion mutilak, baita aitaren liburutegiko aleak miatzeari ere, Mariak bere gutunetan zerabilen hizkera eta kultur maila jasoari egoki erantzun nahi baitzien. Lagunak ere gero eta urriago ikusten hasi zen Esteban, haiengandik gero eta urrunago eta Mariagandik gero eta hurbilago sentitzen zelarik. Lagunak ikaragarri aspertzen ziren Estebanen liburu kontuekin, baita hau haien baldarkeriekin ere. Tabernara joateko ohitura hartu zutenean, are noizean behin mozkortzekoa ere, etena erabatekoa egin zen.

Baina bi urteren buruan Mariak Esteban utzi zuen, beste mutil bat ezagututa, azken gutunean aitortu zion bezala. Aldi batez erorita samar ibili ostean, ordea, Estebanek arin asko ahaztu zuen guztia, aitak iragarri zion moduan. Unibertsitatera joan, ikasketak bukatu eta ezkondu ere egin zen bertan ezaguturiko neska batekin. Eta halaxe bukatuko zen Estebanen

16 *Obabakoak*, 89. or.

17 *Obabakoak*, 94. or.

memoranduma, berrogei urte luze horien ondoren Hamburgora eginiko bisitagatik izan ez balitz, bederen.¹⁸ Maria ikustearekin batera galdu izandakoa asko zela ohartzeko posibilitateak sorrarazten zion ikarari aurre eginez, adorea bildu eta haren helbidera jo zuen Estebanek. Agure bat agertu zitzaion atean: han ez zen Maria Vöckel-ik bizi. Aiton hura, baina, Theodor Vogel zen, Werfell ingeniariak Hamburgon utzi zuen lagun bakarra. Theodor-ek gutun bat eman zion Estebani, aitak berarentzat idatzia. Gutunak Mariaren inguruko misterioa askatu egiten zuen. Nerabegaroko igande arratsalde erabakigarri hartan bere haluzinaziotik aterata Estebanek emandako datuak egiazkoak ziren, aitari entzunak zizkion, berez, Hamburgoko gazte-denborako istorioei lotuta, baina errealitatean ez zeuden elkartuta: Maria Vöckel aitaren opera-ableslaririk gustukoenaren izena zen, eta Johamesholf-eko helbidea haren lagun min Theodor-ena. Gutunean damu sakona agertu eta barkamena mila bider eskatu ondoren, aitak azaldu egiten zuen eldarnio hartan aukera ezin hobea ikusi zuela Esteban Obabako mundutik aldendu eta kultur mundura hurbiltzeko. Aitak eta Theodor-ek elkar hartuta bideratu zuten Maria eta Estebanen arteko posta-truke guztia, hasi eta buka. Ez zen, beraz, Maria Vöckel-ik sekula existitu, Estebanen irudimenean izan ezik.

Ikus daitekeenez, *Camilo Lizardin* bezala, *Esteban Werfell*-en ere *muga* da ipuinaren egitura semantikoaren ardatza, ‘basoa vs. kultura’ dikotomia ezartzen duena, alegia. Han ez bezala, hemen ez da protagonista bera aurkakotasun horren kolapsoa arazo larri modura bizi duena, bere aita baizik, baina azken honen amarrua dela medio, Esteban ere gatazka horretan sartuko da —subjektu pasibo modura izan arren—, ‘kultura’ eremuan kokatuta geratuko delarik.¹⁹ Han bezala, ordea, hemen ere kontrako polo horiek nahasturik gertatzen diren une giltzarri bat topatzen dugu, fantasiaren eremuan barneratzen gaituena, Esteban mutikoak

18 Esteban Werfell-ek berak deritzo *memoranduma* bere idazkiari. Ikus *Obabakoak*, 108. or.

19 Horri dagokionez, azpimarratzekoa da Estebanek ez zuela sekula sentitu bere aitak obabatarrei —hauen sineskerietarako joera zela medio, gehienbat— zien mespretxu bizia, ezta jada zaharturik bere *memoranduma* idazten ari zenean ere. Halaxe dio, kasu, ipuinaren pasarte honek Estebani buruz: ‘Baina berak [Estebanek] ezin zuen jendea mespreziatu, eta oraindik ere zuzenik gabea iruditzen zitzaion Werfell ingeniariaren joera. Jendea, bai Obabakoa, bai [hiriko] parketik zebilena, maitatu egin behar zen, derrigorrez, kosta lain kosta. Azken batean, dohakabeak bakarrik bizi zitezkeen beraiek ere *jende* zirela onartu gabeen, dohakabeak edo idiotak.’ Ikus *Obabakoak*, 94. or.

izandako haluzinazio-esperientzian gorpuzturik dagoelarik. Bietan ere, azkenik, gertakari fantastiko horren azalpen arrazionala eskaintzen zaigu irakurleoi amaieran, ‘basoa vs. kultura’ edota ‘fantasia vs. errealitatea’ bikoteen baitan behin-behinean agerturiko lausotasuna uxatu eta hasieran zorrotz marraturiko *muga* berreskuratu egiten delarik. *Itxura batean*, behintzat.

Itxura batean diogu, nahita esana, zeren eta hemen aurkeztuko den konklusio nagusia —ondorioak eskaintzeko unera behingoz iritsita— horixe baita, alegia, *errealitateari* —gu inguratzen gaituen honi, ez besteri— osagarri *berezkoa* zaiola Camilo Lizardik zein Esteban Werfell-ek nork bere aldetik sumaturiko nahasmena, oposizio bitar bakoitza —‘basoa’ vs. ‘kultura’, une honetan dagokigunez— eratzen duen *muga zehatzezina* baita, eta aurkako eremu horien arteko hautatu beharra *erabakiezina*. Bestela esanda, errealitatearen baitan atzeman daitekeen *muga* ororen zurruntasuna ez da itxurazkoa baino. Atxagak ez dizkigu horrelako mugak marratu haien tinkotasuna berrets dezagun, haien iragazkortasunaz ohar gaitezen baizik. Esaterako, bere kontakizunaren bukaerara helduta, Camilo Lizardi zeharo erotu zaigula pentsa dezakegu: pertsona arrazional batek ez dezake sinets mutiko bat basurde bihurtu dela erotu egin ez bada. Baina ero batek konta al lezake hain *modu argitsuan* Camilo Lizardik bizi duen trantzea? Halako *kontzientzia zorrotza* erakutsiko al luke izandako bizipenaren ezinezkotasunaz? Ez al da Camilo bere eroan oraindik ere *arrazionalki* epaitzen ari? Alegia, ez al dira bere gogoan arrazoimena eta sineskeria modu *banaezinean* nahastu? Irakurleok ere nahasmen-gradu ia berberera iritsi izana Atxagarena bezalako iaiotasunak bakarrik lor dezakeen efektu literario hutsa dela erantzun liteke —miresgarria bezain zirraragarria ere baden arren—, errealitatean bere onean dagoen inork ez baitu sinesten mutikoak basurde bihur daitezkeenik. Ezbairik gabe.²⁰ Gainera, hortxe dugu paper aztertzaile-narratzailea, batere fantasia-kutsadurarik gabeko kokagune arrazional hutsa eskaintzen ari

20 Mari Jose Olaziregik egoki azpimarratzen du Atxagak sorturiko efektuak irakurleongan duen indarra: ‘Irakurleak, nahi gabe ere, duda-mudatan ikusiko du bere burua: bere logikak zailtasunez onartzen badu ere mutiko bat basurde bihurtzea, erretore jaunaren ezinegona kutsatu egingo zaio ipuinaren amaieran.’ Ikus *Bernardo Atxagaren irakurlea*, gorago aipatua, 94. or.

zaiguna erretorea seko erotu dela pentsa dezagun. Baina, berriro ere, Camiloren eroaldia hain garbia bada, narratzaile hotz hori gabe ere ez al litzateke gure sen ona aski gauza izango fantasiatik nahasmen-arriskurik gabeko distantzia hartzeko? Bai, ziur aski. Hainbat errazago, akaso. Narratzaileak eskainitako kontrasterik gabeko ipuin-aldaera irudikatuta, ez al genuke Camiloren kontakizuna erotutako dohakabe baten istorio hustzat garbiago, azkarrago, duda gutxiagorekin joko? Bai, seguruenik... Ipuin fantastikotzat sailkatu, gudan eragindako txundidura goraiatu, eta kitto, beste zerbaitetara. Zertarako sortu ote du orduan Atxagak ustez babestokia zaigun narratzaile-maila hori? Ez ote da izango, hain zuzen ere, gu babesteko bainoago gu arriskuan jartzeko? Kokagune objektibo-zientifiko hori gehituta, hain zorrotz delineaturik, gainera, hain agerian utzirik, zaila da konparazioan ez hastea: Camilo Lizardi narratzailea bezain arrazionala zen, *gu geu* bezain arrazionala... Jada ez? Gerta al lekiok narratzaileari, edo *guri geuri*, Camilori bezalako zerbait? Sekula ez? Hain garbia al da narratzailea, edo *gu geu*, batetik, eta erretore gizagaixoa bestetik banatzen gaituen muga? Narratzaile-gune hori erantsita, Atxagak tankera horretako ispilu-joko batean abiatzera bultzatzen gaitu, ‘basoa’ eta ‘kultura’ arteko muga zalantzan jartzera. Baina, berriro ere, zertarako zehazki? Zer adierazteko, geu ere ‘mutikoak basurde bihur daitezke’ moduko fantasetan sinestera hel gintezkeela? Ez, noski. Horrek ez du batere zentzurik.

Argudioa osatu baino lehen, ikus dezagun *Esteban Werfell*-en ere antzeko zerbait gertatzen ote den. Hemen ere bada protagonistaren kontakizuna barne hartuz eraturiko beste maila diegetiko bat, kasu honetan narratzaile orojakile estradiegetiko batena. Narratzaile hori Estebanen kontakizuna pentsamendu eta oroitzapen gehigarriekin osatzera mugatzen da, diskurtsoa kaieran gorpuztu ahala. Ez du, alegia, *Camilo Lizardi*koak bezala ezein kontraste-funtziorik betetzen. Ezta behar ere. Izan ere, Esteban ez da erotzen, kontzientzia-egoera lasai eta argitsuari eusten dio kontakizun osoan zehar, hasi eta buka. Arestian azaldu bezala, bestalde, hamalau urterekin izandako haluzinazio hari azalpen arrazionala eman zaio

amaieran. Baina mugarik ere badago, zorrozki marratuta, gainera: Obabako jende fededun, sinesbera eta tradiziozalea alde batera; Werfell ingeniari agnostiko, arrazional eta aurrerakoia bestera. Eta muga hori koloka bizian jarritako unerik ere bada: Estebanek bere heldu-bizitza osoan zehar eutsio dio hamalau urteko mutikoa zeneko eldarnio zoro hura erreala izan zelako *sineskeriari*, bere baitan batera onartuz bi aurkako ustez bateraezin horiek, arrazionaltasuna eta irrazionaltasuna, alegia. Estebani, halere, beti iruditu zaio natural samarra aldi berean alde bateko zein besteko parte izatea. Aita da, berez, hain tinko irautea nahi zuen muga urratu eta zabaldu zuena, bera izan baitzen Estebani buruan sartu ziona Maria Vöckel Hamburgon benetan bizi zelako ideia. Hau da, Werfell ingeniariak, obabatarren sineskeriak hainbeste gorrotatzen eta mespretxatzen zituen berberak, sineskeria baliatu zuen, hain zuzen ere, bere seme Esteban mugaz alde honetan atxikitzeko, arrazoiaren aldean, alegia. Muga behin urratuta, akabo, ordea. Muga-zeharkatze hari esker, Werfell ingeniariak Estebanek jasotzea nahi zuen printzipioak transmititu ahal izan zizkion, baiki, baina kutsaturik, erabat eta betiko. Esteban ‘kultura’ gizon bihurtu zen, baina baita ‘basoko’ ere, aldi berean. Mariaren inguruko sineskeriari bizitza osoan eutsita, Estebanek obabatarrik petoenaren modura jokatu zuen, hots, fededun, sineskor, irrazional. Aitak desio izan zuenaren kontrara, beraz, Estebanek ez zuen sekula Obabatik guztiz alde egin. Atxagak, horrela, ‘basoa’ eta ‘kultura’ arteko muga zalantzan jartzera bultzatzen gaitu beste behin ere. Ez, noski, ikusgune arrazional batetik ere Maria eta Estebanen artekoa bezalako fenomeno telepatikoei sinesgarriak beharko luketela aldarrikatzeko. Nola ulertu, orduan, *Obabakoak*-eko ‘basoko’ ipuinetan konstante modura atzeman dezakegun kontrako arteko nahasketa askaezin hori? Gertakari fantastiko horiek berekin dakarten nahasmenak ba al du islarik irakurleon eguneroko mundu-esperientzia errealean? Zein, zehazki?

Esan bezala, *Obabakoak*-eko ‘basoko’ ipuinen oinarritzko egitura semantikoa bi *mundu-ikusker*a ezberdin kontrajartzean datza, ‘basoa vs. kultura’, alegia. Gakoa da mundu-

ikuskerak orok daukan *errepresentazio-* edo *interpretazio-*izaera. Gakoa da mundu-ikuskerak edo interpretazio horiezaz gain, gizakiok ez dugula beste ezein modurik errealtatera hurbiltzeko, errealtatea atzematen saiatzeko. Gakoa da, finean, inork ez duela sekula aldarrikatu ahal izango errealtatearen gaineko ezagutza absolutua, edo bestela esanda, ezagutza erabat arrazionala erdietsi izana, ez ‘basoak’, jakina, baina ezta ‘kulturak’ ere, gizarte garaikide honen hantuste kognitibo burugabeak askotan kontrakoa pentsatzera bultzatzen bagaitzake ere. Errealtate-irudikapen postmodernista honek maiz honelakoxe formulazioa jaso izan du: *ez dago errealtaterik, interpretazio hutsak baizik*. Atxagak ere behin eta berri-berri erdietsi izan dio ikuskerak horri. Esaterako:

Noizbait, ez dakit non, *estereotiposferan* bizi ginela esan nuen, eta egia dela uste dut. Lekurik leku dabilenak estereotipoak, ideia arruntak, mendiak adinako topikoak aurkitzen ditu. Hala, *Obabakoak* euskal mundu ruralaren trasunto gisa ikusi dute askok, literatura obrak hortxe aurrean dagoen zerbaiten deskribaketa balira bezala, armairu bat ere hortxe dagoen bezala bernizatuko duenaren zain. Baina Nietzschek zioen ez zegoela gertaerarik, interpretazioak baizik. Hau da, ez zegoela errealtaterik, errealtate baten edo mila errealtateren sorketa baizik.²¹

Bi mundu-ikuskerak dauzkagu, beraz, *bi interpretazio*. Batetik, ‘basoak’ sorturikoa, naturaren lege fisikoen gaineko ezjakintasun xaloak eraginda, ezkutuko indar magikoen esku-hartzea ziurtzat jota argitu nahi dituen munduko fenomenoak, sineskeria besarkatuz, istorio irrealak asmatuz, azalpen irrazionalak eskainiz, *mitoa* eratuz, hitz batean esanda. Bestetik, ‘kulturak’ erdietsitakoa, arrazoimenaren gaitasun kognitibo zoliak behin egiaztatuta, errealtatearen oinarrian dauden hatsarre aldaezinak azalera ekartzeari ekin diona, ezagutza objektiboa lortuz, errealtatearen eremua argituz, arrotzko argudioak harilkatuz, *logos*-a koroatuz, alegia. Ezustean, ordea, arrazoimenak egiturazko arazo konponezin bat agertuko du, *logos*-aren eraikin harrigarria azpiak janda utziko duena, ilaun, ezdeus, ezgai. Izan ere, arrazoimenak ez du sekula errealtatea bere horretan atzematerik izango, inoiz ere ekiditerik izango ez den tarte

21 Bernardo Atxaga, *Lekuak*, 27. or.

malapartatu bat sortuko delarik ‘kulturak’ erdietsi mundu-ikuskeraren eta errealitatearen artean. Urteetan, mendeetan zein milurteetan zehar arrazoimenak egin ditzakeen aurrerakuntza oro gorabehera, tarte horrek hortxe iraungo du, zabal, gotor, zeharkaezin. Tamalez, *arrazoimenak errealitatea bere horretan sekula atzematerik izango ez duen neurrian*, ‘kulturak’ erdietsi mundu-ikuskerak irrealak izango dira ezinbestez, irrazionalak, sineskeriak kutsatuak, alegia. Hondamendia *ia* erabatekoa da. Ez dago munduaren aurreko jarrera arrazionalik aldi berean mitoa barne hartzen ez duenik. Ez dago mitoari erabat ihes egiterik. Horrek ez du inondik ere esan nahi *mitoa* eta *arrazoia* guztiz berdindu ahal direnik. Izan, bada mugarik bien artean, Atxagaren ipuinek ere erakutsi bezala: ez da arrazoizkoa mutikoak basurde bihur daitezkeela edota fenomeno telepatikoak gertatu ahal direla uste izatea. Halere, arrazoia eta mitoa banatzen dituen muga *zehatzezina* gertatzen da, ezinezkoa delarik bakoitza non hasi eta non bukatzen den ezartzea. Halaber, arrazoia eta mitoaren arteko hautatu beharra *erabakiezina* suertatzen da, ezinezkoa zaigularik darabiltzagun errealitate-irudikapenak arrazoitari ala mitoari huts-hutsean egokitzea. Gizakia garatze-, askatze- eta betetze-bidean abiarazteko arrazoitari ezinbestez heldu behar zitzaiola ohartuta, modernitateak helburu hartu zuen antzinako sineskeria-mundua deuseztatzea, baita lortu ere, neurri handi batean, bederen. Behar-beharrezko egitekoa zen hori, pentsabide postmodernistak onetsi ez ezik, akuilatu ere egiten duena. Gure mundu-esperientziak zentzurik izango badu, arrazoia sustatu eta bere ahalmenak muga-mugaraino ustiatu beste aukerarik ez daukagu. Baina direnak direla ere erdietsitako arrakastak, ‘kultura’ gizakiok, hein batean behintzat, ‘basoko’ izaten jarraituko dugu. Orain eta beti. Horrexetaz ohartarazi nahi izan gaitu Atxagak *Obabakoak*-eko ‘basoko’ ipuinen bidez.²²

Postmodernismoak beste arrazoi-eredu bat postulatu du, bere ahalbideez bezainbeste bere mugez, bere ezintasunez kontzientea den arrazoi-mota, hain zuzen ere. Hemen ere,

22 ‘Mitoa’ eta ‘Arrazoia’ arteko muga zehatzezina dela aldarrikatzen duelako jo dugu *Obabakoak* postmodernistatzat, beraz.

funtsean, ‘esentzia’ kontzeptua da arbuiatu behar dena. Errealitatearen oinarrian hatsarre aldaezinik, esentziarik ez egotea da arrazoia mugatua izatearen kausa. Esentziarik ezean, arrazoimenak ez dauka errealitatea goitik behera argitzerik, alderik alde azaltzerik. Izan ere, esentzien ordean errealitateak berezkoak dauzkan gune zehatzezin eta erabakiezinak lausoak zaizkie arrazoimenaren argiei. Giza ezagutzak moteldu egin behar du bere jarduna bestetasun-eremu horien aurrean, eremu horiek ere *zeharo* argitu, azaldu eta zehazteko irrikari tinko eutsiz. Saihestu egin behar dugu Jean-François Lyotard-ek ‘errealitatea atzematearen fantasia’ deiturikoa.²³ Esentziak ahaztu eta diferentziak bilatzeari ekin behar diogu, esentzialismoa baztertu eta antiesentzialismoari harrera egokia egin. Horixe da Atxagak eginiko aukera. Horixe da Atxagak egin digun gonbita. Halaxe ulertu dut nik bederen.

OBABAKOAK-EN AURKAKO SALDUKERIA SALAKETAK ERREFUSATUZ

Beste hainbatek, ordea, oso modu ezberdinean irakurri dute *Obabakoak*, ondorioa atera dutelarik Atxagak arras eragin okerra izan duela euskal literatur sistemak azken hiru hamarkadotan izandako garapenean. Ahots gaitzesle horietako bat Joseba Gabilondo da, antzeko jarrera ezkorra harturiko kide batzuk aipatu dizkiguna: ‘[u]rteak pasa ahala, gero eta zabalago ari da Atxagaren aurkako kritika euskal literaturan izandako efektuak direla-eta (Apalategi; Galfarsoro *Subordinazioaren*; Atutxa).’²⁴ Niri ez zait zabalkunde hori parte oneko iruditzen eta erabat arbuiatu nahi dut hemen. Funtsean, Atxagaren kontra jaurtiriko aparatua teoriko-kritiko konplexu hori guztia euskaldunon artean, tamalez, nahikoa errepikatua dirudien akusazio sinple samar batera laburbil daitekeela uste dut: *saldukeria*. Hori eta horrenbestez, Atxagak idazle unibertsal bihurtzeko bere egitasmoari helduta bi *traizio* burutu dituela argudiatu da. Batetik, literatur merkatu globaletara sarbiderik izatekotan kultura

23 Jean-François Lyotard, ‘Answering the Question: What is Postmodernism?’, itzul. Régis Durand, in *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, itzul. Geoff Bennington eta Brian Massumi (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1984), 71-82. orr. (82.or.).

24 Ikus Joseba Gabilondo, 2016, *Before Babel. A History of Basque Literatures* (Barbaroak LLC), 250. or.

hegemonikoek kultura bazterrekoen jarritako baldintza nagusia onartzeko irrikan agertu bide da Atxaga, alegia, Euskal Herria *beste exotiko subalterno* modura auzkeztu dio munduari, gure marginalitatea are gehiago markatuz, ia atzera bueltarik gabe zizelkatuz; hau da, Atxagak menpekotasuna ekarri digu euskaldunok beste kulturekiko parekotasuna desio genuen unean. Bestetik, nazioarterako sarbide hori euskal literaturarentzat ia eskusiboki espainiar literatur sisteman zeharrekoa izanik, Atxagak meneko agertu behar izan du espainiar literatur sistemak Euskal Herriari nazio-izaera ukatzeko tradizionalki erakutsitako jarreraren aurrean, ate horiek ireki zekizkion bere burua nabarmen *espainolizatuz*, modu zuzen bezain familiarrean esanda. Uste dut gorago garatu dudana *Obabakoak*-en gaineko irakurketak ezinbestez bultzatzen nauela debate horretan Atxagaren alde egiteko, arestiko kritiken desegokitasuna seinatuz.

Honela azaldu du Gabilondok *Obabakoak*-ek izan zuen arrakastaren giltzarria: ‘euskal komunitatea esentzia magiko berri baten inguruan ardazturik itxuratu zuen—Euskal Herria “beste” exotiko modura aurkeztu zen.’²⁵ Argudioari jarraituz, *Obabakoak*-eko exotismoa —hainbestetan aipaturiko giro errural-mitiko-magiko hori— Atxagak *nahita* eginiko aukera litzateke metropolietako merkatu moderno eta sofistikatuek bere literatura eros zezaten. Atxagaren arrakastak alde aurretik eginiko *kalkulu* horri jarraitu ziolako iradokizunaren aurrean, susmagarria iruditzen zait, batetik, Atxagak aukeran beste proiektu akaso jatorrago batzuk izan zitzaizkela ideia —kalkuluaren iradokizunetik eratorria—, bazterrean utziko zituenak arrakasta-berme nahikorik ez zizkela ikusten; bestetik, hain argi ikusi izana gerora etorriko zen tamainako arrakastaren gakoa giro errural-mitiko-magikoaren aukera horretan egongo zela; eta azkenik, hain goizik, hain lehenagotik gauza izana aukera horrek etorkizunean ekarri zion etekina aurreikusteko.²⁶ Hamar urteko epean euskaraz idatziz idazle unibertsal arrakastatsua bihurtzeko plan perfektua baldintzak horren kontrakoak zirenean

25 Gabilondo, *Before Babel*, 245. or.

26 Exotismoa batez ere *Camilo Lizardi* eta gainerako ‘basoko’ ipuinekin lotuta aipatu ohi da. Ipuin horrek 1982an irabazi zuen Irun Hiria Literatura Saria eta *Obabakoak*-ek 1989an irabazi zuen Espainiako Narratiba Sari Nazionala. Hau da, Atxagak exotismoaren aldeko aukera egin eta *Camilo Lizardi* zirriborrazeari ekin zionetik *Obabakoak*-ekin nazioarteko ezagutza erdietsi zuen arte hamar bat urteko epea kalkulatu beharko genuke.

gutziz! Zinez harrigarria; baita posiblea ere, beharbada. Atxagak berak erakutsi digu oso kontzientea dela metropoliek kultura txiki edo bazterrekoei exotismoa edo ezohikotasuna eskatzen dietela hango merkatuan onartuak izateko.²⁷ Posiblea da, beraz, Atxaga kontzientzia horren jabe izana *Obabakoak*-eko proiektu literarioa artean ernamuinean zegoenean. Baina exotismoa Atxagaren berariazko aukera izan zela onartuta ere, gakoa da zein funtzio eman nahi izan zion egileak iruditeria horri guztiari. Gabilondok dioenez, '[*Obabakoak*-eko] errealismo magikoa modua izan zen euskal hizkuntza eta euskal hiztunen gizarte-klaseak historikoki markatu dituen menpekotasuna [subalternity] beste behin gorpuzteko.'²⁸ Hortxe egon omen zen liburuaren arrakasta, alegia, Euskal Herria errepresentatzean Mendebaldeak kultura eta literatura gutxiengo, subalternoetan bilatzen zituen ezaugarri guztiez horniturik.²⁹ Argudioa ixteko Gabilondok dioenez, *Obabakoak*-en Euskal Herriak bere burua bihurtu zuen Mendebaldearen beste exotikoa, eta munduaren aurrean agertzeko irudi hori aukeratuta, noski, ez zuen errekonozimendu politiko osorik erdietsi; kontrara, 'lan honek euskal kulturak eta literaturak maila globalean zuten kokapen subalternoa sendotu eta berezkitzeko efektua izan zuen.'³⁰

Gorago garatu dudan irakurketari helduta, ordea, guztiz kontrako ondorioak atera behar ditugula aldarrikatu nahi dut. *Obabakoak*-en gertatzen den 'Mitoa' eta 'Arrazoiaren' arteko mugaren lausotzeak erabat deusezten du 'menperatzaile vs. subalterno' oposizio bitarra. *Ustez* nagusitzat har zitekeen arrazoiaren 'kultura' barru-barrutik dago kutsatuta *ustez* gainditua zeukan 'basoa'rekin. Arrazoiak ez du sekula sineskeria bere baitatik erabat erauzterik izango. Camilo Lizardik ezagutu zituen obabatarren gogoan sineskeriek ez ezik, arrazoiak ere bazuen bere tokia; metropolietako biztanle zibilizatuen gogoan arrazoiak ez

27 Honela irudikatzen du Atxagak metropoliko editore baten eskakizuna: 'Un poco de exotismo, por favor, o en su defecto, literatura reivindicativa, la historia de lo mucho que sufren en su país bajo la bota del dictador.' Ikus Bernardo Atxaga, 1997, *Horas extra* (Alianza: Madril). Hemen aipatua: Ur Apalategi, 1998, 'Atxaga post-obabarra edo literatura autonomoaren heteronomizazioa', *Uztaro* 27, 63-82. orr. (74. or.).

28 Gabilondo, *Before Babel*, 245. or.

29 Ibid., 246. or.

30 Ibid., 250. or.

ezik, sineskeriek ere badute bere tokia. Giza-ezagutzaren garapen historikoan aldi ezberdinei dagozkien uneak dira ‘basoa’ eta ‘kultura’, lehena antzinagokoa bigarrena baino. Baina biak ere, funtsean *interpretazioak* dira, kategoria kognitibo berari dagozkio, haien artean banaketa esentzialik egiterik ez dagoela, giza-ezagutzak, muturrera garatuta ere, ez baitio sekula ere interpretazioa izateari utzi ahal izango. Euskal Herria mundu zibilizatuaren aurrean *beste magikoa* bezala aurkeztu beharrean, *Obabakoak*-ek zera esan zion munduari: ‘hauxe da zure ispilua; begira ezazu zeure burua hemen islatua eta kontura zaitez zeu ere zenbateraino ez ote zaituen superstizioak bizi.’ Obabako mundu-ikuskerak *ustez* zeharo gairatuturik zeukan Esteban Werfell da ikasgai horren lehen ikastuna. *Obabakoak*-ek subaltemitatearen kategoria bera arbuiatu eta deuseztatu egin zuen, beraz. *Obabakoak*-ek Euskal Herriaren subaltemitatea berrindartu egin zuelako argudioa ez dago nola onartu, beraz.

Ez dut ukatu nahi *Obabakoak*-en mundu-mailako harreran ez denik han-hemenka gauzatu Gabilondok seinalaturiko eragin kaltegarria, alegia, euskal kulturaren gaineko ikuspegi gutxieslearen indartzea. Ildo horretan, Gabilondok berak dakarren adibidea nahikoa esanguratsua da.³¹ Baina goian proposatu irakurketaren argitara, ez dago jada Atxaga jotzea efektu horren erruduntzat. Bestela ere, egilearen heriotz barthesiarrak ere nahikoa argudioa eskaintzen zigun hala ez egiteko, egun argi baitaukagu egileak ezin duela testutik erna litezkeen esanahi posible oro kontrolpean izan. *Obabakoak*-ek sor ditzakeen irakurketa posibleen artean bada aipaturiko kaltegarri hori, baina irakurlearen igurikimen-horizonteari dagokio egilearen mundu-ikuskerari bainoago. Horrezaz gain, *Obabakoak* bada irakurketa onuragarriak ere sortzeko gai, alegia, euskal kulturari munduko beste kulturen artean berdintasuneko tokia aitortzen diotenak. Horien artean, berriki plazaraturiko bat dago, Atxaga bera bereziki poztu duena, literatura unibertsalaren historian inoiz asmatuturiko 100 fikziozko mundurik garrantzizkoenen artean Obaba ere kokatu duena.³²

31 *Le Monde*-n argitaraturiko iruzkin bat dakar Gabilondok, non Atxaga aurkezten den lengoiaiekin lehen kontaktua izan duen kultura primitibo baten aitzindari modura. Ikus *Before Babel*, 248. or.

32 Ikus Laura Miller (ed.), *Literary Wonderlands. A Journey through the Greatest Fictional Worlds Ever*

Gabilondok, azkenik, *Obabakoak*-ek alegoria nazional esentzialista arrakastatsua gauzatu izana arbuiatzen du, XIX. mendearen amaieraz gero euskal literaturak izan omen duen helbururik behinena burutu izana, alegia.³³ Hala, subalternoa eta exotikoa bada ere, *Obabakoakez* gero euskaldunek badute subjektu nazionala, badute irudi bat guztiz zehatza eta ezagungarria, badira nor munduko nazio guztien artean. Argudio horri erantzuteko, batetik, gogoratu egin behar da —gorago jada egin lez— Atxagak *Obabakoak* idazteko izandako akuilua ez zela nazionala izan. Atxagak ez du euskal nazioa irudikatu nahi izan *Obabakoak*-en —berriro ere, hori irakurle batzuen begiradan egon da egilearen asmoan bainoago—. Atxagak bere haurtzaroan ezagututako mundua izan du akuilu, ordurako jada gainbehera zetorren *mundu-ikusker*a jakin bat, zeinaren gako deskriptiboa ez baita ez mitoa, ez basatasuna, antzinasuna baizik.³⁴ Horrezaz gain, antzinasun horrek mundu modernoaren aldean erakutsitako diferentzia ez da esentziazat jotzen *Obabakoak*-en. Arestian aipatu bezala, Atxagak mundu-ikuskera *antiesentzialista* gorpuztu zuen bere lanean, ‘Arrazoia’ eta ‘Mitoa’ren arteko muga lausoak ezinezko egiten zuelarik zehaztea non bukatzen den bat eta noiz hasten bestea. *Obabakoak*-ek alegoria nazional *esentzialista* itxuratu zuelako akusazioa, beraz, ez da onargarria.

Gorago aipatu bigarren traizio salaketa Atxagak hartu omen duen jarrera espainiarzalea litzateke.³⁵ Salaketa esentzialistatzat jo behar da *espainolizatze* horrena, ezikusia egiten diona teoria kritiko garaikideak guztiz onartuta daukan edozein identitatearen esentziarik ezaren nozioari. Ikuspegi postmodernista batetik ez dago zehazterik ez nazioaren mugak non jarri, ezta kide batek nazioarekin izan behar lituzkeen loturen sendoa edo nolakotasuna ere. Atxagari leporatzen zaionean oso *espainol* jokatu izana, aurreiritzi

Created (New York: Black Dog & Leventhal, 2016)

³³ *Before Babel*, 249. or.

³⁴ Honen azalpen zehatzago baterako, ikus Gorka Mercero, ‘Bernardo Atxagaren *Lekuak* : Obaba, edo « Arrazoi » modernoa eta oroimen postmodernoaren arteko borroka’, *Lapurdum X* (2005), 127-36. orr. (129-30. orr.).

³⁵ Bigarren salaketa honetarako ikus, adibidez, Ur Apalategi, ‘Atxaga post-obabarra edo literatura autonomoaren heteronomizazioa’, *Uztaro 27* (1998), 63-82. orr. (74. orr.). Akusazio bera egin dio, bestalde, Ibai Atutxak Kirmen Uriberi *Bilbao-New York-Bilbao* nobelaren harira. Hurrengo atalean jorratuko dut Atutxaren salaketa horri eman dakioken erantzun bat.

esentzialista bat dago hor tartean, 'euskaldun zintzo vs euskaldun desleial' dikotomia argi eta garbi atzeman *uste* izatean datzana. Halako ustearen jabearentzat, Euskal Herria berak bezala ez duena ulertzen eta Euskal Herriari bera bezala ez zaiona lotzen ez da nahikoa euskaldun. Onartezina da euskaldunoi *purutasun* agiriak banatzeko legitimitatea daukala *uste* duenaren jarrera. Jarrera hori behin betikoz gainditu beharra dagoen nazio-ikuskeraz zurrun bezain itogarri bati doa lotuta. Nola da posible gaur egun oraindik ere pentsatzea nazioa irudikatu eta bizitzeko modu bakar bat egon daitekeenik? Nola da posible pentsatzea, gainera, modu zilegi bakar hori norberarena dela eta bestelako moduak erratuak daudela? Euskaldunok ez gara euskaldun bakarrik, beste nazionalitateetatik ere badugu, eta ez naiz ari egungo *status quo*-aren barruan espainiar, frantziar edota estatubatuar nazionalitatea edukitzera behartuta gaudelako faktuz. Muga identitario zorrotzen gaindi, nazio ezberdinetako kideen artean hartu-eman zeharo bizigarri eta esanguratsuak sor daitezkeelako eta sortzen ari garelako faktuz ari naiz, hainbateraino non, baldintza batzuetan, nor bere nazioa zein den hain argi ez sumatzera hel gintezkeen.

Ez naiz nazio-ezabaketaz ari; nazioaren kontzeptu malgu eta iragazkor bati buruz ari naiz. Bere literatura gaztelaniara itzultzeak edo are zuzenean gaztelaniaz idazteak ez dio Atxagari euskalduntasunik kentzen. Espainiar merkatuan hain onartua izanak, noski, Atxagak bertako ikuskera eta balio batzuekin bat egin duela erakusten digu. Baina zergatik kendu beharko zion horrek bere euskalduntasunetik ezer? Zer ikuskera edo balio *euskaldun* laga behar izan du bada Atxagak bazterrean Espainian onartua izateko? Kanporako irekitasunak berekin dakarren mugen lausotze edo zalantzan jartzea ez da erraz onartzen gurea bezala bere burua kolokan sentitzen duen nazio baten kideen artean. Balirudike muga horiek tinko ixteak indartsuago egingo gintuzkeela. Baina mugaz kanpo utzitakoa ere bada gurea eta! Hor utzitakoa ere bagara gu! Irekitze horrek gure euskalduntasuna murriztu ordez euskaldunago egin gaitzake oraindik ere akaso argiegi ikusten ez ditugun moduetan.